

Tre folk — og et møte. . .

Av Helge Guttormsen

«De tre stammers møte» er et begrep som er blitt brukt om bosetningshistoria i Nord-Troms, Hva ligger det egentlig i dette og oppfatter vi historia på en spesiell måte når vi bruker dette begrepet? Hva er en stamme? Er det et folkeslag? Forfatteren har sett på det som har vært skrevet i årboka og drar dessuten inn nye moment i diskusjonen omkring den eldste bosetningshistoria i Nord-Troms.

«TRE STAMMERS MØTE»

«Tre stammers møte» var tittelen på Carl Schøyens bok fra 1918. Schøyen, som opprinnelig kom fra Sørlandet, fikk en svært god mottakelse i samtidens litterære miljø sørpå. Boka var en beskrivelse av hvor og hvordan de tre stammene bodde i området, og mens Schøyen beveget seg gjennom kulturlandskapet lot han personer, han hadde intervjuet, bli fortellerne i boka.

TRE STAMMERS MØTE I MENNESKE OG MILJØ

I Årboka for Nord-Troms er det særlig tre personer som har skrevet om de tre stammers møte: Hans Kristian Eriksen, Ivar Bjørklund og Anders Ole Hauglid. De nærmet seg emnet på forskjellige måter.

Et hovedpoeng hos historikeren Hauglid var at her møttes tre folkegrupper som påvirket hverandre og dannet en ny kulturform «Nord-Troms-kulturen». Hauglid tok for seg de eldste skriftlige kildene som viste hvordan innbyggerne i Nord-Troms fra gammel tid var blitt skattlagt fra skattefogden i de tre land: Danmark/Norge, Sverige og Russland.

Fordelinga av tallet skatteyttere rundt om i Nord-Troms sist på 1500- og først på 1600-tallet tydet på at Nord-Troms fra først av var et reint samisk bosettingsområde. Kvæner og nordmenn vandret på et seinere tidspunkt inn og bosatte seg her. J. A. Friis etnografiske kart fra 1861 med fordelinga av samer, kvæner og nordmenn i Lyngen og Skjervøy prestegjeld illustrerte dette:

1861:	Samer	Kvæner	Nordmenn
Skjervøy pgd:	257	168	252
Lyngen pgd:	267	123	83
	524	291	335

At det først på 1700-tallet kun bodde samer og ikke nordmenn i de indre fjordene, styrket oppfatninga av Nord-Troms som et opprinnelig samisk bosettingsområde.

I sin artikkel tok Ivar Bjørklund opp hvordan et tre stammers møte kunne tenkes å ha foregått. Også Bjørklund mente at Nord-Troms opprinnelig var et reint samisk bosettingsområde som gradvis blei tatt i bruk av kvæner og nordmenn. Antropologen Bjørklund så mere på hvordan ulike institusjoner hadde påvirket utviklinga: storsamfunnets behov for å kanali-

sere ny virksomhet mot nord gjennom bureising, gruvedrift, introduksjon av pengehusholdning og handelsvirksomhet. Samene og kvænene hadde sine økonomiske nisjer som de utnyttet hver for seg. Samene gjennom reindrift og fiske, kvænene gjennom jord- og skogbruk. Stenginga av grensene på 1800-tallet mellom Norge og Finnland og Norge og Sverige førte til at beitene vest for Kjølén ble utnyttet sterkere enn tidligere, ikke bare til reinbeiter, men og til det økte husdyrholdet hos bumennene. Læstadianismens måteholdslære med utsagnet «det var lettere for en kamel å komme gjennom nåløyet enn for en rik mann å komme til himmelen» passet godt til samenes og kvænenes vanskelige livssituasjon på 1800-tallet i Nord-Troms. Religionsretninga ble et samlingspunkt, et tre stammers møte, og en reaksjon mot storsamfunnet fra de som oftest tapte i konkurransen om bedre økonomi: samene og kvænene.

«Fra veidemann til jordbruker» kalte Hans Kristian Eriksen sin artikkel om Nord-Troms. Historikeren Eriksen anla et litt meir marxistisk syn på historia i Nord-Troms og så på ressursene og bruken av dem som det viktigste. Nordkalotten var «møte med ett folk i et land uten grenser». Grovt sagt kan man si at i dette økologiske perspektivet på historia i Nord-Troms dreide det seg om «ett folk med tre til fire språk.» Der de tre folkegruppene, samer, finner og nordmenn, møttes i fiskeværet gikk det greit, for der trengtes alle hender i en travel sesong når fisket var bra. Men når det ble magre år eller at konkurransen oppsto om utnyttelsen av ressursene, kom striden. Finner og nordmenn brukte mer de samme ressursene - jord og hav - enn samene som enten bare brukte fjellet, eller de brukte nokså små jordflekker og rodde havet - som var åpent for alle. Det var m.a.o. ikke etniske forskjeller mellom folk som skapte konfliktene, men at næringsinteresser gikk på tvers, og da gjaldt den sterkeste rett. Finnene og nordmennene hadde de samme interesser med utnyttninga av skogen, elve- og innlandsfisket og bruken av jordbruksjorda.

Konfliktene mellom disse to folkene økte merkbart ettersom innvandringa av finnene og nordmennene økte utover på 1800-tallet. Samenes reindrift ble og en kilde til konflikt når dyrene under flytting mellom beiter trakk ned eller beitet på dyrkingsmarka. Et hovedsyn hos Eriksen var at forholdet mellom de tre folke-

slagene i Nord-Troms på 1700- og 1800-tallet var konfliktfylt, ikke p.g.a. de etniske forskjellene, men fordi de kjempet om, de samme ressursene.

...*SKAL I GAMMEL TID HAVE STAAET EN SKATTE—STUE.*...

Kan hende finner vi forløperen til handelsmarkedene i hvordan skattlegginga av innbyggerne på Nordkalotten og i Nord-Troms var organisert. Innbyggerne i Nord-Troms ble beskattet av tre land før 1550: Norge, Sverige og Russland. Enda i 1743 levde tradisjonen om et fleirnasjonalt skatteoppkrevingssted i Nord-Troms: *«imellem Reisens- og næstfølgende Qvæningens Fjorder paa den større Øe Hougøe skal i gammel Tid have staaet en Skatte-Stue, hvoraf Rudera for nogen Tid ere seete; i hvilken Stue fortælles, de 3de Croner, Norge, Rusland og Sverige skal have ladet oppebære Skat af Finnerne; Andre vil sige det om Norge og Sverige alleene,»* ifølge Schnitler. Men det hører med til historia at det i 1886 nettopp på Haukøya ble gjort et jordfunn av bl.a. russiske sølvsmykker og mynter datert til det 10. århundre e.Kr.f. Kanskje har vi her et vitnemål om skatteoppkrevernes virksomhet i Nord-Troms? Geografisk lå Haukøya sentralt til for skatteoppkreving ved utløpet av Kvæningen og Reisa fjorden, to av hovedfjordene i Nord-Troms.

Kvæner eller birkarlerne, som de svenske kjøpmennene blei kalt, var den svenske statens skatteoppkrevere. De for hårdt fram og unnlot ikke å skatlegge svenske samer som hadde flyktet til fjordstrøkene i Nord-Troms. At birkarlerne praktiserte å la skatteretten gå i arv fra far til sønn, gjorde at disse raskt kunne bli rike. Fleire endte opp som borgerne i Tornedalen og dreiv en storstilt handel på Nordkalotten.

HANDELSMARKEDENE - TREFFPUNKT FOR DE TRE FOLKESLAGENE

Ifølge de eldste skriftlige kildene (1500- 1700-tallet) var det i Nord-Troms tre handelsmarkeder: Markedet i Skibotn, Nordreisa og Kvæningen.

Av disse var Skibotnmarkedet det største, og den viktigste grunnen til det var nok beliggenheten. Markedsplassen i Skibotn lå østlig til i Nord-Troms og der ved nærmest grensa til Sverige og Finland. I Schnitlers beskrivelse av 1743 heter det: *«holdes aarlig en 4. Uger for Juel med Field-Lapper, og en 4. Uger efter Juel med Tornestadz Borgere, hvilke kaldes Quen-Borgere.»* Skibotnmarkedet er nevnt i kildene alt i 1571, men markedet kan være eldre enn dette.

Om Nordreisamarkedet rapporterte Schnitler: *«er et lidet Marked en 5 Uger for Juel med Field-Lapper, og 5 Uger efter Juel med før omtalte Torne-Borgere, hvilke Borgere komme neer med Kram-Varer, og kiøbe igen Sey-Fisk.»* Nordreisamarkedet var lokalisert til sjøen ved gården Kvænes og landverts til gården Flatvoll.

I 1743 hadde det ifølge Schnitler også tidligere vært holdt marked i Reisa, så markedet er nok eldre enn fra 1700.

«I denne Qvæningens Fiord holdes i ligemaade et Lappe-Market en 5. Uger for Juel, og et andet med Qvæn- eller Torne-Borgere 5. Uger efter Juel.» Den eldste markedsplassen i Kvæningen lå ifølge Ivar Bjørklund (1985) i bunnen av Badderen. Ifølge Schnitler kom det i 1743 noen Torneborgere ved kyndelsmesse ned til Kvæningen «i lappenes kieredster». Det eldste skriftlige belegg for markedet er 1704, men det er grunn til å tro at markedet er eldre enn dette. I 1850 ble det bestemt av kongen at kvæningemarkedet skulle ligge i Kjækan, hvor man nå hadde fått en norsk handelsmann, gruveindustri og derved faste skipsanløp.

I tillegg til de tre markedene inne i fjorden hadde man i gammel tid et marked ute på kirkestedet Skjervøy. Her kunne Torneåborgere ikke bare selge sine varer, men og være sikker på å få kjøpt fisk. Denne markedshandelen var lokalisert til i «Værret» i Skjervøyvågen hvor datidas eneste kirke i Nord-Troms lå. Men dette markedet går trolig ikke bakenfor 1660-tallet, for det var først i 1661 kongen tillot handelsmenn å drive handel ved kirkesteder i Nord-Norge. Og allerede året etter gikk bergensborgeren Christian Heggelund i land på Skjervøy, hvor han bygde 10 kirkestuer på kirkestedet, hvorav 5 stuer var reservert for samene. Men vi kan ikke se bort fra at det på Arnøya, med det rike vårfisket i Lauksundet, kan ha vært en eldre markedshandel, for fisk var et viktig byttemiddel i markedshandelen. Således reagerte norske myndigheter i 1717 på at kvæner fra Tornedalen, etter å ha fisket godt ute i Skjervøy, hadde tatt fisken med seg over grensa uten å betale tiende. Dette var nok en av grunnene til at de svenske borgernes markedshandel i 1760 ble forbudt i Nord-Troms.

Markedene ga liv og røre med nye impulser utenfra og markedene var og treffpunkt for de tre folkeslagene. Svenske og finske reindriftssamer og finske handelsmenn fra Tornedalen og Tornestad nede i Bottenviken gjestet årlig Nord-Troms. Handelen over kjølen ble omtalt av erkebiskopens setessveiner alt tidlig på 1500-tallet. Denne handelen skapte bekymringer blant makthaverne i både Norge og Sverige. Det var svære varekvanta det dreide seg om, særlig på det store Skibotnmarkedet. Midt på 1800-tallet regner man med at det årlig ble omsatt ca. 1-2 000 reinsdyrskrotter, fra 4-20 000 ryper, fra 20 000 - 36 000 kg smør, 18 000 - 65 000 kg mel, foruten et større kvantum fisk. På begge sider ble varene unndratt å bli skattlagt for den årlige tienden som krona og kirka krevde opp.

ET GLIMT AV TRE FOLKESLAG ANNO 1743. . .

I årene 1742-1745 ledet major Peter Schnitler et arbeid som skulle danne grunnlag for grensedelinga

mellom Norge og Sverige. Det ble foretatt vitneavhør, dvs. intervju med både svenske og norske reindriftssamer, kvæner samt norske bumenn, og arbeidet gir derfor en god illustrasjon på forholdene mellom de tre folkeslagene i Nord-Troms på denne tida.

BØNDER, SØE-FINNER, BYGDELAPPER - OG QVÆNER-BØNDER. . .

Løngensfiord. . .

I Schnitlers grundige beskrivelse framgår det at den faste gårdsbosettinga var konsentrert til de ytre fjordstrøkene, og enda ikke hadde nådd inn i fjordene, slik denne beskrivelsen av Lyngen viser: «*Bønder-Gaarder ligge strøe-viis paa Breddene af Øerne paa begge Sider af Løngensfiordz Bredder, indtil Botten, ligesaa paa begge Sider af Kaafjord og ½ Miil op efter Kaafjord-Elven: Men Ingen boer efter Mandals- Skibots- eller Omals-Elve. Af de i Løngensfiord ere kun 3 gamle Nordmænds Bønder Gaarder, de øvrige 42 Skatte-Jorder ere af Qvæner-Bønder, som fra Torne Lapmark ere overkomne, og Boe eller Søe-Finner, opprøddede og beboes.*»

Nordreisen. . .

Den faste gårdsbosetninga var mindre i Nordreisa enn i Lyngen, men ellers var bosetningsbildet det samme som i Lyngen; «*Bønder-Gaarder ligge paa Søe-Breddene af Øerne, item langs med Søe-Kanten paa begge Sider af Rotsund og Maursund strøe-viis langt fra hinanden; dernæst paa begge Sider af Reisenfiord, og ¼ Miil op efter Reisens Elv; I Strømfjord ikke uden 2 Gaarder paa Nordre Side, nær Gabet; Paa begge Sider af Oxfiord indtil Botten, og 1. ved Oxfiord-Vattenet; Ingen boer høyere op, eller dybere ind i Landet, nemlig over den forberørte ¼ Miil efter Reisens Elv; Ingen efter Botten-Elv; Ingen Østen for Oxfiord Vattenet; men det indre Land indehaves af de Svenske Østlapper om Sommeren, og er ganske forladt om Vinteren. I Reisens Hoved-Fiord og ved Reisens Elv er ingen Nordmands-men allene 8te qvæners, som fra Torne-Lapmark ere komne, deres Gaarder, hvilke de til deels selv have røddet, til deels af Norske Søefinner faaet. I Strøms Indfiord er kun 2de Nordmænds-ingen Qvæns, eller Finns Gaarder. I Oxfiord er ingen Normands-men 2de Qvæners Gaarder, som have været Jorder af Finner røddede. I Rotsund og Maursund er det mest Nordmænd, som boe. . . og deriblandt havde man den Courieusitet at tale med Een, Holger Danefær, en Mand over 80. Aar gammel, som var en Søn af den berømte Jacob Danefær, der signaliserede sig i Kiøbenhavn's Beleiring. Denne Holger Danefær nærer sig paa en Bonde Gaard i Rotsund, og hans Børn nær hos ham leve af samme Vilkaar.*»

Skiervøe. . .

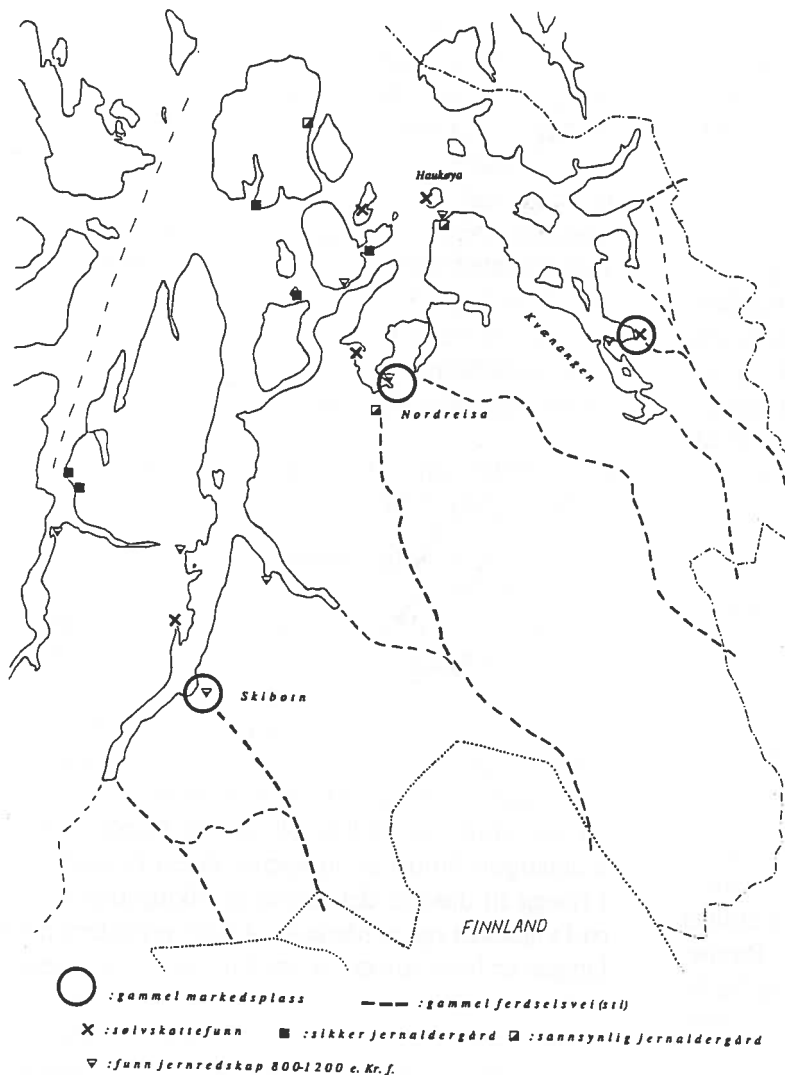
De beboerne som ble omtalt lenger ute på øyene på 1740-tallet, ble bare omtalt som bønder, men om det betyr at disse bare var nordmenn, er usikkert: «*Uløe: 9 Bønder under Skiervøe Sogn. Follesøerne: 1 Bonde under Skiervøe Sogn. Vaarterøe: 2 Bønder. Kaagen: 4 Bønder under Skiervøe Sogn. Skiervøe: Kun Prestegaarden.*» Bosetninga på Arnøya ble ikke omtalt.

Qvæningen. . .

Et noe overraskende trekk ved gårdsbosettinga i Kvæningen er at det bodde flere nordmenn her enn i Lyngen og Nordreisa på 1740-tallet: «*Gaarder ligge paa Søe-breddene av Øerne, og paa begge Sider af Qvæningens Fiord-Bredder strøviis langt og kort fra hinanden, indtil Yttre Strømmen, og paa Østre Side af det faste Land inden for Yttre Strømmen, ligesaa paa Aarøe, der ligger imellem Yttre og Indere Strømmene, men ikke dybere ind. I den Indfiord Olderfiord har boet Folk, men nu er Ingen der; Thi der er Søeboor-Land, farligst for Elvens Oversvømmelse, og for Biørne-Gængs. Paa begge Sider af Jokkelfiord indtil Mitten ere Gaarder; Thi ved Botten er saa sterk en Snee- og Jis-Skrej, som fra Fieldene sig nedstyrter, over Fiord Botten, at Ingen tør komme did saa nær at boe. Fremdeles paa begge Sider af Altfiorden, og Burfiorden indtil Bottende. Østen for disse Fiorder holder ingen Bonde, men alleene Field-Lapper til. Saaledes er i denne Qvæningens fiorder: 7 Nordmænd og 3 af deres Norske Huusmænd, 38 Norske Boe- eller Søefinner og deres 19 Huusmænd, som kaldes Bøydde Lapper.*»

HVEM BYGSLET GÅRDENE PÅ 1740-TALLET I NORD-TROMS

Av de skriftlige kildene får vi inntrykk av at den faste gårdsbosetninga i Nord-Troms kom først på 1700-tallet. I 1701 hadde 21 gårder fått faste bygslere som svarte ei årlig bygselavgift til gårdeieren, og av disse lå hele 17 gårder ute i daværende Skjervøy prestegjeld. I Lyngen, Nordreisa og Kvæningen bodde det ifølge Schnitler i 1743 121 personer på skattejorder. Bare 19 av disse var nordmenn, mens de andre 102 personene tydeligvis var noe vanskeligere å plassere, idet de ble omtalt som bygdelapper, bufinner, sjøfinner eller kvænbønder. Dette er litt interessant, for det reiser spørsmålet om etter hvilke kriterier folk ble plassert i ei etnisk gruppe i gammel tid. Når var man same, kvæn eller nordmann? Schnitler brukte på 1740-tallet begrep som «norske» bygdelapper (Lyngen), «norske» sjøfinner (Nordreisa) «norske» bufinner eller sjøfinner (Kvæningen). Hensikten var nok å vise at det her dreide seg om samer som over tid hadde bodd i lengre tid på den norske sida av grensa og at disse hadde tilpasset seg et annet liv enn de nomadiserende reindrifts-

Noen møtesteder mellom tre folkeslag. Markeds plassene med ferdsselsårene og jernalderfunn i Nord-Troms.
Kart v/Helge Guttormsen.

samene. Ifølge Emil Larsen var minst 3 av «bygdelappene» i Nordreisa i 1743 svensker, visstnok fra Sør-Sverige. Med kvænene stilte det seg anderledes. Hvorfor ble ikke de kalt «norske» kvæner siden de kom og dyrket jorda og bodde fast i Norge? Ei forklaring var nok at de fleste var bønder som hadde innvandret fra Tornedalen i Sverige, en gammel fiende av Norge. Major Schnitler oppga at disse bøndene hadde flyktet over til Norge av frykt for å måtte utføre krigstjeneste mot Russland under den nordiske krig. At ferdsselsåra fra Enonteki i Sverige over til Skibotnmarkedet var kort og velkjent, og at Lyngen var en svært rik fiskefjord, gjorde nok at mange kom hit.

HVORDAN FANT MØTET MELLOM DE TRE FOLKEGRUPPENE STED?

Ingen har tenkt seg at tre folkestammer kom og bosatte seg samtidig i Nord-Troms. Mange som har skrevet artikler om emnet synes å ha tenkt seg at Nord-Troms opprinnelig bare var befolket av samer. Ihvertfall er det på seinere tidspunkt man har antatt at nordmenn og kvæner kom inn og bosatte seg her.

Her tror jeg at å bruke «de tre stammers møte» for Nord-Troms kan være uheldig. Når man har skrevet om dette har man nemlig tenkt seg at et folkeslag kom først og at de andre kom seinere.

Men var det kun et reint samisk land som finnlendere og nordmenn innvandret til?

NÅR INNVANDRET KVÆNENE?

Det er neppe grunn til å betvile at det svært langt tilbake i tid har bodd mange samer i Nord-Troms. De eldste kildene fra 1521 gir oss et inntrykk av at det bare bodde noen få nordmenn i Nord-Troms ute på øyene ute i Skjervøy, men når kom kvænene?

Den rådende oppfatninga har vært at kvænene kom til Nord-Troms først på 1700-tallet, men at strømmen av dem ble størst på 1800-tallet.

Mye tyder på at kvænene har ei mye eldre historie i Nord-Troms enn dette. Den eldste skriftlige kilda vi har om innbyggerne i Nord-Troms og Nord-Norge forøvrig er skatteliste fra 1521 og 1567. De årene fant kongens fogd ute i Lauksundet på Arnøya Nils Kven, på Haukøya Morten Kven. De hadde neppe kommet til Nord-Troms med båt rundt Varangerhalvøya. Meir sannsynlig er det nok at de hadde kommet over Kjølén ned til fjordene i Lyngen eller Nordreisa og derfra vandret ut i havgapet, slik vi kjenner til at kvænene gjorde det på 1800-tallet. For disse to kvænene i Nord-Troms var ikke de eneste, det fantes mange personer med tilnavnet kvæn rundt om i nordnorske distrikt først på 1500-tallet. Dette tyder på at innvandringa av kvæner til Nord-Troms tok til ihvertfall et par hundre år før 1700-tallet, trolig enda tidligere. Beretninga til tromsværingen Ottar fra 890-tallet viser at nordmennene kjente godt til finlenderne eller kvænene som de kalte dem. Navnet Kvænangen tyder på at kontakten med kvænene går langt tilbake i tid, for fjordnavn med den gammelnorske endelsen -anгр (som Kvænangr = Kvænangen) meiner navnegranskerne er blitt til tidligere enn 1000 e.Kr.f.

SKATTEFUNN I NORD-TROMS

I alt er det gjort 4 såkalte skattefunn i Nord-Troms, funn som er såvidt verdifulle at de må ha utgjort en formue i si samtid. Slike funn er gjort i Pollen i indre Lyngen, på gården Eidet i Nordreisa, på Skjervøya og på den før omtalte Haukøya. På Flatvoll i Pollen ble det i 1886

funnet et rikt sølvfunn som besto av to snodde halsringer, ei spenne og et korsformet henge smykke med kjede. Disse sølv-gjenstandene er datert til det 10. og 11. århundre e.Kr.f. På gården Eidet i Nordreisa blei det i 1951 funnet tre snodde halsringer og et større hengesmykke med kjede av sølv datert til 10. og 11. århundre. På Skjervøya ble det i 1888 funnet to snodde halsringer av sølv, også de datert til det 10. og 11. århundre. I 1886 ble det på gården Finnevik på Haukøya funnet en halsring, to øringer, en fingerring, ei ring-spenne, en kristusfigur, et krusifiks med kjede og fem mynter. Alle gjenstandene var av sølv og kan dateres fra 9. - 11. århundre. I denne sammenheng bør et annet smykkefunn nevnes selv om det ikke har vært av samme store verdi som forannevnte. På Sæterhaug, Badden i Kvænangen ble det funnet et hengsmykke av bronse datert til det 11. og 12. århundre.

Funnstedene til disse sølvskattene viser en interessant utbredelse og er på kartet angitt med et kryss. Pollen, Eidet og Badden, ligger nemlig nært opptil de eldste kjente markeds plassene vi kjenner fra Nord-Troms i Skibotn, Nordreisa og Kvænangen. Også opphavsstedet til disse smykkene er interessant. Ei spenne og et hengeblikksmykke fra sølvskattefunnet på Flatvoll i Pollen mener man er laget nede i det sørøstlige Finland, ved Finskebukta. I sølvskatten fra Eidet indre inngikk også et hengeblikksmykke som trolig stammer fra Karelen, Novgorod eller Ladogaområdet. Bronsesmykket fra Sæterhaug i Badden er karelsk og ble laget nede i Sør-Finland, sør for Ladoga, på 1100-1200-tallet.

Blant skattefunnene fra ytterkysten i Nord-Troms er Haukøyfunnet det mest interessante. To øringer herfra er av en type man kjenner fra Karelen, et grenseområde mellom Finland og Russland og dateres til 1000- 1100-tallet. De fem sølvmyntene fra Haukøy er anglo-saksiske og ble laget nede i England i perioden 997- 1003, 1017- 23, 1023- 35.

To krusifikser fra Haukøy kan være laget i Norden under påvirkning fra England. De to snodde halsringene av sølv funnet på Skjervøya, i Pollen og på Eidet er vanskeligere å anslå opphavet til. Denne typen halsringer som er typisk i nordnorske skattefunn fra vikingetid (800- 1000 e.Kr.f.), meiner man kan være laget i Norge under påvirkning østfra.

Hvordan disse sølvsmykkene er havnet i Nord-Troms vet vi ikke. Det kan godt være at de er kommet med båt sørfra med tilfeldige, norrøne vikinger som har besøkt området, på finnkaup, skatteopkreving av samene på oppdrag fra kongen. Fra sagaberetninger vet vi at det var en livlig norsk skipstrafikk opp til Kvitesjøen på 900- 1000-tallet. Men det er bemerkelsesverdig at funnene er gjort nært opptil de gamle markeds plassene i Nord-Troms. Ihvertfall må vi kunne anta at det karelske smykket, funnet like ved markeds plassen i Badden, kan ha blitt brakt dit ved besøk av karelske eller kvænske kjøpmenn alt på 1200-tallet. Det østlige

opphavet til flere av disse smykkene, taler etter mi vurdering sterkt for å anta at de er kommet til Nord-Troms ved de naturlige ferdselsårene østfra, som nådde havet nettopp på markeds plassene. Vi vet idag at både pomorene og andre russiske folkeslag dreiv en livlig handel ned mot både Bottenvika og Svartehavet allerede i vikingetida. Nyere undersøkelser har og vist at hengesmykker med sølvblikk kan være av samisk opphav idet de er funnet ved fire samiske grav- og offerplassfunn på Nordkalotten. Beliggenheten og dateringa av disse skattefunnene kan tyde på at markedene i Nord-Troms eksisterte alt i vikingetida.

PÅ SPOR AV EI NORRØN JERNALDER-BOSETTING I NORD-TROMS

I tillegg til skattefunnene er det gjort fleire funn som med sikkerhet kan dateres til vikingetid og tidlig middelalder i Nord-Troms. Det dreier seg om tilfeldige løsfunn som på kartet er angitt med trekanter. Det er bemerkelsesverdig, men kanskje ikke overraskende, at tre av disse er gjort rett ved de gamle markeds plassene. I Skibotn er det funnet et jernspyd som kan dateres til 1000-tallet, på Kvænes i Nordreisa ble det funnet ei vikingetidsøks og endelig ble det på Nordstraumen i Kvænangen funnet ei ringspenne datert til 1000-tallet. I tillegg til disse er det funnet ei vikingetidsøks både på Lyngseidet og på Meiland. Andre jernalderfunn fra Lyngen er blant annet en jernhammer, en jernharpun fra Sjøvassbotn, ei jernpil med mottakere fra Hjeldnes og på Samuelsberg i Kåfjord ei jernøks fra tidlig middelalder. Hvem som har eid disse jernredskapene i Nord-Troms er usikkert da det kun er løsfunn det dreier seg om. Lenger sør i Nord-Norge ville man sagt at de mest sannsynlig var eid av ei norrøn befolkning, da man her har funnet denne typen redskap i typiske langhus som skiller seg klart ut fra samenes gammehus.

Imidlertid er det nå ute i Skjervøy kommune ved nye registreringer gjort sikre funn av typiske norrønne jernaldergårder med hustufter og gravhauger: På Folløsøy, Haugnes på Arnøya og Kobbepollen på Kågen, som på kartet er angitt med sorte kvadrater. Flere ting tyder og på at det på Tareneset på Arnøya, på Meiland og på Sagelv i Nordreisa sannsynligvis har ligget jernaldergårder, på kartet halvfyllt kvadrat. Funnene er få og gir foreløpig ikke grunnlag for å påstå at det har vært ei stor norrøn bosetting i Nord-Troms, men de viser at det har vært ei fast, norsk gårdsbosetting i Nord-Troms alt før 1000 e.Kr.f. I Helgøy og Karlsøy fant Håvard Dahl Bratrein (1989) hele 31 boplasser eller gårder fra jernalderen, blant disse også Ullsnes og Berg i Lyngen. Hva som kan ha skjedd mellom jernalderen og 15-1700-tallet i Nord-Troms er uklart. I Karlsøy meiner Bratrein at det kan ha skjedd ei tilbaketrekning av den norrøne befolkninga på 1000- 1100-tallet. På 1740-tallet rapporterte Schnitler: «Fjorden var

bebygget af finner, før der kom kvæner i dette aarhundre har sydlændinger fra Romsdalen nedsat sig i Lyn-gen.» Kanskje kan dette fra-været av norske gårder på 15-1700-tallet forklares ved at det hadde skjedd ei tilbaketrekning av ei tidligere norrøn befolkning i Nord-Troms? Det er grunn til å tro at nærmere undersøkelser i framtida vil kunne avdekke fleire jernaldergårder i Nord-Troms.

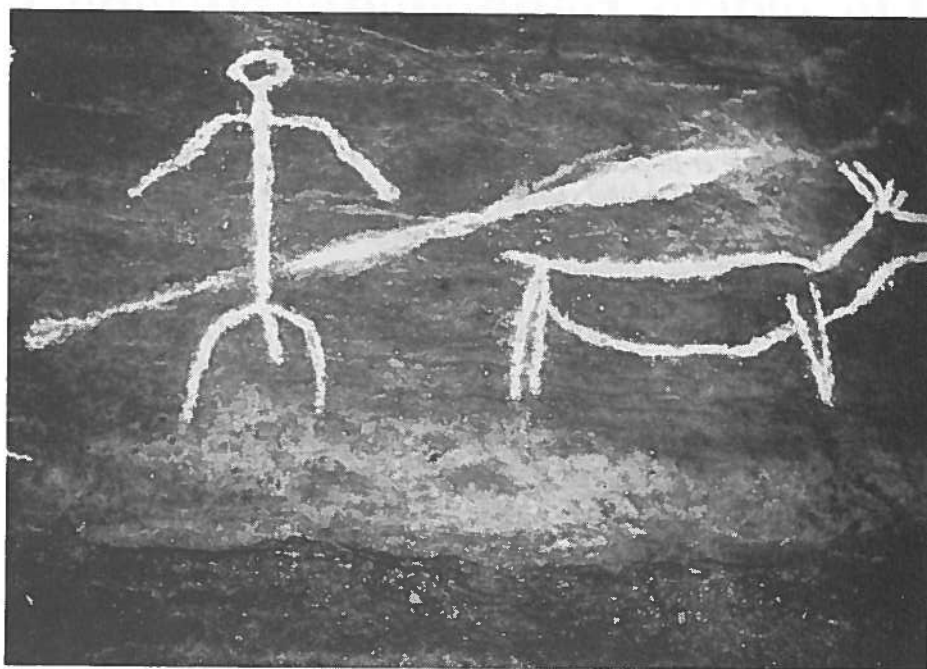
DE TRE FOLKESLAG-ENES HISTORIE

Hvor langt tilbake i tid har det vært tre folkeslag i Nord-Troms? Trolig skal vi i hvertfall tilbake til 1000-tallet, men det er ikke noe i veien for å tenke seg at dette går enda lengre tilbake i tid. I Finnmark har man vært vilig til å tøyne den samiske bosetninga ned i steinalderen med utgangspunkt i helleristninger som viser tamreindrift m.m. i Alta. Arkeologer flest er imidlertid skeptiske til dette.

Ei helleristning i Skjervøyvågen er datert til å være ca 4000 år gammel. Motivet er en jeger med spyd som jakter på en rein og har hund. Kan vi tolke denne helleristninga fra steinalderen, slik at det var samer ute på Skjervøya i steinalderen? I denne sammenheng er funnet av ei slipt skaftulløks fra Høgholmen i Kvænan-gen og ei slipt skaftulløks fra Stornes i Nordreisa inter-essant. Denne type steinøkser har lengre sør i landet vært forbundet med bosetinger hvor februk og jordbruk har vært viktig. Bodde det ei norrøn befolkning her alt i yngre steinalder?

Hensikten med denne artikkelen har ikke vært å dra i tvil at den samiske befolkninga bodde i Nord-Troms i eldre tid. Uten tvil har samene vært i flertall og bodd lenge i området, så lenge at Håvard Dahl Bratrein (1985) av de eldste kildene på 1500-tallet har funnet at nordmennene måtte betale avgifter til same- ne for å få fiske i Nord-Troms.

Men hvor langt tilbake har vi hatt tre forskjellige folkeslag i Nord-Troms vet vi ikke. At de har bodd her godt ned mot år 0 i vår tidsregning synes sannsynlig, men da minsker våre muligheter for noengang å finne ut av hvilken folkegruppe som var først. Men kanskje er ikke dette så viktig. Etter mi vurdering er det ikke noe til hinder for at samer, kvæner og nordmenn fra før 1000 e.Kr.f. kan ha bodd side om side med hver- andre rundt om i Nord-Troms.

Helleristninga fra Skjervøyvågen: En jeger med spyd, reinsdyr og en hund, ca 4000 år gammel. Et vitnemål om samisk gjesting av Skjervøya? Foto: Helge Guttormsen.

Kilder:

- Bjørklund, Ivar: Tre stammers møte. Med læstadianismen som sosialt og politisk samlingspunkt. *Menneske og Miljø*, 1978, ss 14-15.
 Bjørklund, Ivar: Fjordfolket i Kvænan-gen. Fra samisk samfunn til norsk utkant 1550-1980. 1985.
 Bratrein, Håvard D.: Fra samisk «Overhøyhet» til norsk i Troms len på 14/1500-tallet. *Acta Borelia* 2, Tromsø 1984.
 Bratrein, Håvard D.: Fra steinalder til 1700. *Helgøy og Karlsøy bygdebok* bd. 1, 1989.
 Eriksen, Hans Kr.: Fra veidemann til jordbruker. Ei tusenårig vandring i Nord-Troms. *Ressursutnyttelse og konflikter. Menneske og Miljø i Nord-Troms* 1976, ss 4-59.
 Fugelsøy, Maurits: Skjervøy. Et prestegjeld og et herred i Nord-Troms. Bd. I, Skjervøy 1970.
 Guttormsen, Helge: Øk-registreringer i Kvænan-gen og Nordreisa k. 1980, 1981 samt egne registreringer i Skjervøy 1992, 1993.
 Hansen, Emil: Nordreisa bygdebok, 1954.
 Hauglid, Anders O.: Nord-Troms - et tre stammers møte. *Menneske og Miljø*, 1982, ss 20-35.
 Helland, Ammund: Topografisk-Statistisk Beskrivelse, bd. XIX, over Tromsø Amt. Kristiania 1899.
 Larsen, Emil: Lyngen prestegjelds historie. *Lyngen bygdebok*. Tromsø 1976. *Norges Offentlige Utredninger*. 1983:43. Kulturminner og Vassdrag.
 Reymert, Per K.: Arkeologi og etnisitet. En studie i etnisitet og gravskikk i Nord-Troms og Finnmark i tiden 800-1200. *Mag.art.avh. arkeologi, Tromsø* 1980.
 Schøyen, Carl: *Tre stammers møte*, 1918. Nyoppretrykt utgave 1977.
 Qvigstad, J. og Wiklund, K. B.: Major Peter Schnitlers Grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745, Bind II, Oslo 1929.